

דף הנחיות

ירושלים שבלב 5

איך זוכרים?

מה במערכת?

במשך שבועות עסקנו בלימוד מעמיק של העמודים שליוו את עם ישראל לאורך ההיסטוריה. למדנו על אמונה ועל ערכים במשך מספר שיעורים, ליבנו יחד נושאים שונים ומגוונים וחיפשנו את החיבור האישי שלנו לשרשרת הדורות.

לאחר הלימוד של שני העמודים הראשונים יצאנו לחופשה קצרה. כעת אנו חוזרים לסדרה, בכוחות מחודשים ומתכוונים לעסוק בעמוד מיוחד: עמוד הזיכרון.

הרצון לזכור מלווה את עם ישראל לאורך הדורות. החל מהאזכור המתמיד של 'זכר למעשה בראשית', עבור דרך החזרה הקבועה על מעשים שנעשים 'זכר ליציאת מצרים' וכלה באירועי-זיכרון אישיים ואינדיבידואליים.

במצגת הנוכחית לא נקיף את כל חלקי הזיכרון היהודי. אנו ניגע בכמה נושאי-יסוד חשובים המבוססים על עמוד הזיכרון.

נתחיל בשיח אודות זיכרונות אישיים ונדון על ההבדל בין זיכרון להיסטוריה. בשלב הבא ננסה להבין כיצד ניתן להעביר זיכרון בצורה טובה גם לדורות הבאים. נלמד את משחק הילדים המוכר 'טלפון שבור' ונראה כיצד נוכל לוודא שהמסר יעבור הלאה בצורה מיטבית. לאחר שנחליט על מנגנוני הגנה מתאימים לשמירה על מסרים ברורים נתבונן במנגנוני ההגנה שהיהדות הציבה לעצמה לאורך ההיסטוריה.

העיר ירושלים עומדת במרכז הלימוד המשותף שלנו ועל כן מתבקש שהחלק הנוסף במערך יתמקד בזיכרונה של ירושלים. נדבר על המשמעות של הפסוק המפורסם 'אם אשכחך ירושלים' ונכיר את ימי-הזיכרון, הצומות שנקבעו לזכר אירועי החורבן.

את המערך נחתום בזיכרון-מהדהד של נרצחי השואה ושל גיבורי-ישראל, חללי מערכות ישראל וחללי פעולות האיבה. נשוחח על משמעות הזיכרון בימינו ועל הדרך להעביר זאת לדורות הבאים.

איחוד מהנה וחופש!

שקף מספר 2

ארבעה עמודים ליוו את עם ישראל לאורך ההיסטוריה

אמונה ערכים זיכרון תקווה

בשיעור זה נעסוק בעמוד השלישי

עמוד הזיכרון

שקף מספר 3

כדרכנו נפתח בסדרה של שאלות:

- מה אני עושה כדי לזכור דברים שחשובים לי?
- איך הזיכרון הלאומי קשור אליי? איך הוא נוגע בי, כאדם פרטי?
- איך אפשר ללמוד מזיכרון ישן?
- האם תמיד טוב לזכור? אולי לפעמים כדאי לשכוח?
- זיכרון טוב שעולה לי לראש...

- הזיכרון היהודי הראשון שלי...
 - הזיכרון הישראלי הראשון שלי...
 - זיכרון טוב שהיה לי עם המשפחה שלי...
 - איך מתמודדים עם זיכרון כואב?
 - לזכור מאיפה באתי. משאיר אותי במקום או מקדם אותי?
 - האם אני אדם שחי בהווה/בעבר או דווקא בעתיד?
 - מה הזיכרון הלאומי נותן לנו בתור חברה?
 - תובנה שהייתי רוצה לא לשכוח היא...
 - משהו שהייתי רוצה לשכוח
 - זיכרון היסטורי שמלווה אותי ביומיום
- מוזמנים לדון ולשוחח על מקומו של עמוד הזיכרון בחיי היומיום.
היכן זה פוגש אתכם? כמה הוא חשוב לכם?

שקף מספר 4

כאשר אנו מדברים על אירועים שהתרחשו לפני שנים אנו רגילים להשתמש במונח 'היסטוריה'.

הרב יונתן זקס מעיר כי למרות שהיהודים היו העם הראשון שכתב היסטוריה – מאות שנים לפני הרודוטוס ותוקידידס, שתכופות מתוארים שלא כדין כהיסטוריונים הראשונים – בעברית המקראית אין מילה שמשמעותה "היסטוריה".

במקום לדבר על היסטוריה, היא משתמשת בשורש זכ"ר.

כיצד אתם מבינים את ההבדל בין לימוד היסטוריה לבין לימוד של 'זיכרון'?

שקף מספר 5

רבים מאיתנו חשים את ההבדל בין לימוד היסטוריה לבין הגדרת לימודי העבר כזיכרון. הרב זקס נותן בכך סימן לשוני יפה:

יש הבדל יסודי בין היסטוריה וזיכרון. השפה האנגלית נותנת בו סימן יפה: history פותחת ב- his (שלו), ואילו זיכרון, memory, מתחיל ב-me (אותי). גוף שלישי – לעומת גוף ראשון.

ההיסטוריה קרתה לאחרים; הזיכרון הוא זיכרון שלי. הוא הסיפור שלי. זיכרון הוא עבר שהפנמתי והפכתי לחלק מזהותי. (הרב יונתן זקס, עם של מספרי סיפורים).

זו הזדמנות לדבר על החוויות אותן אנו מעדיפים לקטלג כהיסטוריה מול אלה שאנו מרגישים שעצבו את מי שאנחנו והפכו להיות זיכרון.

שקף מספר 6

זיכרון היסטורי הוא דבר מתעתע. הזיכרון עובר מדור לדור במשך אלפי שנים, כיצד נוכל להיות בטוחים שהמסרים עוברים כראוי? מי יתקע לנו כף שלא יהיה בלבול וטעות במהלך השנים?

על מנת להבין כיצד ניתן להעביר מסר בצורה טובה, נפנה יחד למשחק הילדים הפופולרי 'טלפון שבור'.

בקצרה, למי שלא זוכר איך משחקים:

כמה ילדים יושבים זה לצד זה. הראשון לוחש מילה לזה שיושב לידו. הוא לוחש אותה לזה שלצידו וכך הלאה עד לאחרון הילדים בשורה. ילד זה אומר את המילה בקול.

משעשע לראות את השינויים שעברה המילה ככל שהתרחקה ממקורה. אם למשל בוחר הילד הראשון במילה 'כיסא', הילד שלצידו שמע רק 'כיס', השלישי שמע 'כי' והרביעי 'קיר'...

נניח שהמסר שאנחנו רוצים להעביר הוא לא רק מילה סתמית. נניח שחשוב לנו מאוד להעביר את המסר במדויק. אלו מנגנוני הגנה יסייעו לנו לוודא כי הילד האחרון בשורה ישמע את המילה הנכונה?

מה אתם הייתם עושים לו רציתם להעביר מסר מאחד לשני (או מדור לדור...) והיה חשוב לכם שהמסר יעבור בדיוק כמו שתכננתם?

אתגר חשיבה זה מבוסס על מאמרו הנפלא של הרב מרדכי נויגרשל בספרו 'מסע אל פסגת הר סיני'

שקפים מספר 7-8-9

בשקפים אלו נציג מספר מנגנוני הגנה שיכולים לשמש ילדים שרוצים שהטלפון השבור לא יישבר.

להעביר חפץ פיזי

אם - בדוגמה שלנו - הילד הראשון היה מעביר כיסא, גם האחרון היה יודע שהמילה הנכונה היא 'כיסא'

פתק עם ראשי פרקים

הילד הראשון מעביר פתק ובו רמזים וראשי פרקים אודות המסר המועבר

כל אחד אומר 50 פעמים

אפילו אם בחלק מהפעמים המילה לא תישמע באופן מדויק, ברוב הפעמים המילה תעבור בצורה נכונה.

עשרה טורים

ניצור עשרה טורים של חמישה ילדים בכל טור. כל הילדים היושבים ראשונים יתאמו ביניהם לומר את אותה המילה. אם כל הילדים היושבים אחרונים יאמרו את אותה המילה נדע כי המילה אכן עברה במדויק כי לא סביר שאותה טעות בדיוק ארעה לכולם.

חזרה יומיומית

נחזור על התרגיל במשך עשרה ימים ברציפות. אם בכל עשרת הימים נגיע לאותה תוצאה נוכל להיות בטוחים שלא חל שיבוש בדרך.

לא מומלץ להיכשל!

הילדים יזהרו שמי שיגרום לשיבוש יענש קשות. לעומת זאת מי שיקפיד לדייק יקבל פרס.

עידוד מוטיבציה

נסביר את גודל התורמה לחברה ואת החשיבות הרבה שבהקפדה על הדיוק. מוזמנים כמובן לחשוב על מנגנוני הגנה נוספים ודרכים שבהם ניתן להבטיח את העברתו של המסר בצורה מדוייקת.

שקף מספר 10

לאחר שמצאנו יחד מנגנונים שונים ששימוש בהם מבטיח העברה מדוייקת של המסרים, בואו נחזור לנושא שלנו: העברת תורת ישראל מדור לדור. כיצד אנו יכולים להיות בטוחים שבמרוצת השנים לא חלו שיבושים בהעברת המסרים? אלו מהמנגנונים אותם פיתחנו מוכרים לכם משרשרת הדורות היהודית?

שקף מספר 11

מנגנון מספר 1 - חפץ פיזי

ברצף היסטורי שאין לו אח ורע עובר תיאור מעמד הר סיני מדור לדור יחד עם חפצים פיזיים שלא עברו שינוי

טלית ותפילין, שופר ולולב, ארבעה מינים, מצות ומרור ועוד...

חגי ישראל נחגגים עד היום ברוב המוחלט של בתי ישראל. זו הזדמנות לדון על הדרך בה החגים נחגגים וכיצד באה לידי ביטוי השמירה על המורשת היהודית במשפחות השונות.

שקף מספר 12

מנגנון מספר 2 - פתק עם ראשי פרקים

התורה עוברת מדור לדור כמסמך כתוב:

וְעַתָּה כָּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמָּדָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְנָה בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה לִי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בְּבָנֵי יִשְׂרָאֵל (דברים, לא, יט)

פירוט הנושאים הכתובים בתורה שבכתב מופיע בתורה שבעל פה. אך ההקפדה על העברת התורה שבכתב באופן מדויק מהווה אישור לכך שמשימת העברת המסרים לאורך הדורות הוכתרה בהצלחה.

שקף מספר 13

מנגנון מספר 3 - כל אחד אומר חמישים פעמים

ישנה הקפדה רב-דורית על שינון וחזרה:

וּשְׁנַנְתֶּם לְבַנְיָהּ וּדְבַרְתֶּם בָּם בְּשַׁבְתֶּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלֶכְתְּךָ בְּדַרְךָ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ (דברים, ו, ז).

תנו רבנן: "ושננתם" שיהו דברי תורה מחודדים בפיו. שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד. (קידושין, ל, ב).

שקף מספר 14

מנגנון מספר 4 - עשרה טורים

שרשרת הדורות אינה שרשרת אחת, אלא רשת של שרשראות המתפרסת על פני העולם כולו.

היהודים נפוצו על פני תבל. לא היה קשר בין הקהילות. למרות זאת כולם חזרו עם אותה תורה שבכתב, אותה התורה שבעל פה ואותם עיקרי אמונה.

מפליא הדבר שלאחר כל הגלויות והתפזרות הקהילות אין כמעט הבדלים בין ספרי התורה וההבדלים המועטים הקיימים אינם משנים כלל את המילים או את משמעותם (חומש בראשית ט, כט) בספרי התורה הספרדיים והאשכנזיים כתוב: "ויהי כל ימי נח", ואילו בספרי התורה התימניים כתוב: "ויהיו כל ימי נח". וכן בדברים (כג, ב)

נאמר פצוע 'דכה', ולמסורת תימן כתוב 'דכא' ב'א', וכן כתוב בכמה ספרי תורה ישנים מאשכנז, ואילו בספרים של הספרדים וכן ברוב ספרי התורה האשכנזיים החדשים כתוב 'דכה' ב'ה'. וכן בספר ויקרא (ז, כט) למסורת התימנים ועוד מסורות ישנו רווח לתחילת פרשה פתוחה, ולהרבה מסורות ולרמב"ם אין שם שום רווח לתחילת פרשה (עי' ש"ך יו"ד רעה, ו).

שקף מספר 15

מנגנון מספר 5 - חזרה יומיומית

לא ימוש ספר התורה הזה מפיה וְהִגִּיתָ בוּ יוֹמָם וְלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל הַכְּתוּב בוּ כִּי אַז תִּצְלִיחַ אֶת דְּרָכְךָ וְאַז תִּשְׁכִּיל (יהושע, א, ח).

הציווי 'והגית בו יומם וליילה' מלווה את העם במשך שנים. יהודים בכל הדורות נצלו רגעים ודקות כדי לשוב ולשנן, לחזור ולהבין את כל דברי התורה, ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים.

שקף מספר 16

מנגנון מספר 6 - לא מומלץ להיכשל

במספר מקומות אנו מוצאים את הזהירות הרבה שנקטו בה סופרי הסת"ם - ספרי תורה, תפילין ומזוזות - ומוסרי התורה שהבינו את המשמעות העצומה של טעות חלילה.

בשקף הבאנו ציטטה אחת בנושא:
 ...וכשבאתי אצל ר' ישמעאל אמר לי: בני, מה מלאכתך?
 אמרתי לו: לבלר אני.

אמר לי: בני! הוי זהיר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים היא. שמא אתה מחסר אות אחת או מייתר אות אחת נמצאת מחריב את כל העולם כולו (עירובין, יג, א).

שקף מספר 17

מנגנון מספר 7 - עידוד מוטיבציה

לאורך הדורות חונכו תלמידי ישראל על החשיבות האדירה של לימוד התורה. הם למדו על המשמעות של ידיעת ההלכה, על התרומה לקהילה של קהילת לומדי התורה ועל חשיבותו של כל יחיד ההוגה בדברי אלוהים חיים:

כֹּה אָמַר ה' אִם לֹא בְרִיתִי יוֹסֵם וְלִילָה חֲקוֹת שָׁמַיִם וְאָרֶץ לֹא שְׁמַתִּי (ירמיהו, לג, כה)
 אמר רבי אליעזר גדולה תורה שאילמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ (נדרים, לב, א)

שקף מספר 18

לאחר שלמדנו אודות מנגנוני ההגנה השונים שליוו את העם לאורך ההיסטוריה נוכל להבין כיצד מובטח כי זיכרון זה לא ייפסק לעולם: לא ימושו מפִּיךָ ומִפִּי זרעך.

מתבקש לשאול אם כן כיצד אכן באו לעולם מחלוקות. כיצד קיימים 'בית שמאי ובית הלל', מדוע יש הבדלי מנהגים ועוד.

להרחבה בשאלה זו מומלץ לעיין בדף המובאות המצורף.

בקצרה רק נאמר כי אין מחלוקת לגבי העיקרים המפורשים בתורה, המחלוקות נסובו סביב נושאים בהם מלכתחילה לא היתה הכרעה חד משמעית והיה ברור כי יתכן שתפתח סביבם מחלוקת.

שקף מספר 19

תחת החופה, ברגעים המרגשים של החיים, חוזר החתן על הפסוק שאמרו חתני- ישראל לאורך אלפי שנות גלות: **אִם אֶשְׁכַּחְךָ יְרוּשָׁלַיִם תִּשְׁכַּח יְמִינִי. תִּדְבַּק לְשׁוֹנֵי לַחֲכִי אִם לֹא אֶזְכְּרֶיךָ אִם לֹא אֶעֱלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמֹחֲתִי (תהלים, קל"ז, ה).** זיכרונה של ירושלים מלווה את העם מאז חורבנה.

- א** עַל נְהִירוֹת כְּכֹל שֵׁם יִשְׁכְּנוּ גַם בְּכִינוּ, בְּזַכְרֵנוּ אֶת צִיּוֹן.
- ב** עַל עֶרְבִים בְּתוֹכָהּ תְּלִינוּ כְּנֹרוֹתֵינוּ.
- ג** כִּי שֵׁם שְׂאֵלוֹנוּ שׁוֹבֵינוּ דְּבָרֵי שִׁיר וְתוֹלְלֵינוּ שְׂמֹחָה, שִׁירוּ לָנוּ מְשִׁיר צִיּוֹן.
- ד** אֵיךְ נִשְׁרִי אֶת שִׁיר ה' עַל אֲדָמַת נֶכֶר.
- ה** אִם אֶשְׁכַּחְךָ יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמִינִי.
- ו** תִּדְבַּק לְשׁוֹנֵי לַחֲכִי אִם לֹא אֶזְכְּרֶיךָ, אִם לֹא אֶעֱלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמֹחֲתִי.
- ז** זְכֹר ה' לְבִנְיָ אָדוֹם אֶת יוֹם יְרוּשָׁלַם, הָאֲמָרִים עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוּד בָּהּ.
- ח** בֵּת כְּכֹל הַשְּׂדוּדָה, אֲשֶׁרֵי שִׁישָׁלַם לָךְ אֶת גְּמוּלָךְ שְׂגַמְלָתָ לָנוּ.
- ט** אֲשֶׁרֵי שִׂיחַחַז וְנִפְּץ אֶת עַלְלֶיךָ אֶל הַסֵּלַע.

בשקף ציטטנו את דברי המלבי"ם המבארים את לשון הפסוק. מוזמנים לדון על חשיבתה של ירושלים בזיכרון הלאומי שלנו ועל משמעותה בימינו אנו.

שקף מספר 20

יצאנו לחופשה לאחר ציון הצום החמור בסדרת הצומות-הירושלמיים: צום תשעה באב.

ארבעה צומות נקבעו לזכר השלבים השונים של חורבן ירושלים:

עשרה בטבת - יום תחילת המצור של נבוכדנצר על ירושלים, שבסופו נכבשה ירושלים ונחרב בית המקדש הראשון.

תשעה באב - יום התענית העיקרי לזכר החורבן, היום בו חרבה ירושלים והחלו להיחרב שני בתי המקדש.

שבעה עשר בתמוז - היום בו נכבשה העיר ירושלים על ידי צבא טיטוס לפני חורבן בית המקדש השני.

צום גדליה, (ג' בתשרי) - מציין את היום שבו נרצח גדליה בן אחיקם, הנציב היהודי שנותר בירושלים לאחר חורבן בית ראשון, ולפיכך סופה המוחלט של ריבונות יהודית בארץ עד ימי שיבת ציון.

דיברנו בשיעורים הקודמים על משמעות הזיכרון כבסיס לצמיחה ולקווה. כך מבטיח זכריה הנביא בנבואותו: כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת: צוֹם הַרְבִּיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֶשְׂרִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוָה לְשָׂשׂוֹן וְלִשְׂמֵחָה וְלִמְעֵדִים טוֹבִים וְהָאֶמֶת וְהַשְּׁלוֹם אָהְבוּ. (זכריה, ח, ט).

שקף מספר 21

בזמן קיבוץ הגלויות בדור האחרון, נקבעו במדינת ישראל שני ימי זיכרון משמעותיים. הראשון, יום הזיכרון לשואה ולגבורה, מזכיר לנו את הדור האחרון לפני קום המדינה. את הטרגדיה הנוראה שפקדה את בני עמנו. השני מעניק לנו את ההזדמנות לעצור אחת לשנה ולחשוב על עשרות אלפי הגיבורים שחרפו נפשם במערכות ישראל על מנת שאנו נוכל לחיות כאן – בארץ ישראל – בביטחון ובשלווה.

זו ההזדמנות שלנו ליצור חוליה נוספת בשרשרת הזהב של העם היהודי. כיצד אנו מתייחסים לימי הזיכרון החדשים-יחסית, אלה שנוגעים בזיכרונות כואבים, טריים ואישיים? כיצד נדאג שהמסרים שחשובים לנו יעברו גם הלאה, לדורות הבאים?

שקף מספר 22

פתחנו בחידוד ההבדל בין זיכרון להיסטוריה. הבנו שזיכרון הוא משהו חי ופועם בתוכנו, כזה שגם אם התרחש לפני שלושת אלפים שנים, הוא עדיין ממשיך ומעצב את דמותנו.

מהם הזכרונות שלנו? מה נרצה להעביר? מה נעשה כדי לוודא שזה אכן יקרה?

להארות, הערות ותגובות:

משה שמעון אופן

0548496992

Moshe.oppen@gmail.com